

Adam S. Czartoryski

Uniwersytet Rzeszowski
Katedra Germanistyki
ORCID 0000-0003-3585-405X

***ZWISCHENRUF* – PRZEGLĄD STANOWISK BADAWCZYCH**

Wstęp

Polityka jest nieodłącznym elementem życia społecznego w każdym pokoleniu. Trudno nie zgodzić się zatem ze słowami Tomasza Manna, gdy stwierdził, że „Wszystko jest polityką”.

Paul Watzlawick, austriacko-amerykański teoretyk komunikacji i filozof, w jednym ze swoich aksjomatów teorii komunikacji stwierdził: „Nie można się nie komunikować!” A zatem, nie można uprawiać polityki bez używania języka. W służbie polityki język staje się potężnym narzędziem w walce o wyznaczone cele.

Ważnym miejscem powstawania materiału do badań nad językiem polityki jest parlament. Z tego powodu ogromną wartość mają badania języka debat parlamentarnych. To podczas tych debat obserwujemy sposób wysławiania się parlamentarzystów. Analiza debat parlamentarnych umożliwia nie tylko ocenę postaw poszczególnych parlamentarzystów i ich środowisk politycznych, ale również poszerzenie wiedzy społeczeństwa o stanie i kondycji całego państwa. Uzyskana w ten sposób wiedza może prowadzić do ustalenia preferencji wyborczych elektoratu.

Badania treści języka polityki, w tym języka debat parlamentarnych, prowadzone są z różnych perspektyw: lingwistyki, politologii i historii. Badania te uzupełniają się, ale równocześnie czerpią z siebie nawzajem – są zatem interdyscyplinarne.

Przykładem takich właśnie badań jest analiza części języka polityki, jaką są wtrącenia poselskie w czasie debat parlamentarnych. Znane są one bardziej pod pojęciem *zwischenruf*, które to słowo jest germanizmem w języku polskim. Niestety, nie ma w języku polskim terminu naukowego

określającego to, co jest pozaregulaminowym ingerowaniem przez parlamentarzystę w treść cudzego wystąpienia w trakcie debaty.

Zwischenruffy, choć będące codziennością w debatach parlamentarnych, nie doczekały się dotychczas zainteresowania w polskim obszarze badawczym. Dlatego też warto zwrócić uwagę na jeden z wyników badań autora niniejszego artykułu, którym jest sformułowanie *politolingwistycznej definicji zwischenruffu*. Według niej *zwischenruff* to głośna wypowiedź o zróżnicowanej długości i budowie, przerywająca nagle wypowiedź innej osoby przy naruszeniu obowiązujących zasad kultury lub regulacji prawnych, spełniająca określoną funkcję, pozwalająca na osiągnięcie z góry założonego politycznego celu.

Choć *zwischenruffy* nie są przewidziane w regulaminach parlamentów, to parlamentarzyści chętnie ich używają. Bez względu na badany okres historyczny oraz umiejscowienie danego państwa na mapie świata *zwischenruffy* były i są stałym elementem debaty parlamentarnej. Z ław poselskich rozlegają się wtrącenia, które przerywają na krótszą lub dłuższą chwilę wystąpienie wygłaszane z trybuny parlamentarnej.

Percepcja *zwischenruffów* zmienia się ze względu na to, czy dana osoba je wypowiada czy jest ich adresatem, przy czym osoba przemawiająca odbiera przerywanie przeważnie negatywnie, a nawet wrogo. Osoba wtrącająca się, krzycząc z sali, najczęściej nie widzi w swej wypowiedzi nic złego, a nawet uważa ją w danej sytuacji za konieczność. Za pomocą *zwischenruffów* parlamentarzyści mogą wygłaszać w zasadzie wszystko to, co w danym momencie uważają za potrzebne do osiągnięcia oczekiwanego przez siebie skutku. *Zwischenruffy* mogą o czymś przypominać, zwracać na coś uwagę lub być pytaniem. Mogą zawierać propozycję, prośbę lub żądanie. Mogą wyrażać zdumienie, aprobatę lub sprzeciw.

Zwischenruffy z pewnością istniały, zanim lingwiści zaczęli się nimi zajmować. Są obecne w komunikacji między ludźmi od czasu, gdy tylko ludzie nauczyli się mówić. Natomiast w parlamencie *zwischenruffy* pojawiły się po zwołaniu pierwszego parlamentu¹.

Chociaż badania nad językiem funkcjonującym w polityce sięgają XIX w., to o zainteresowaniu nimi ze strony językoznawców, w skali makro, można mówić dopiero w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia². Współcześnie powstają prace dotyczące zarówno analizy słownictwa stosowanego w polityce, jak i charakterystyki politycznej semantyki. Są wydawane publikacje skupiające się na politycznej nowomowie, fenomenie wieloadresowości wypowiedzi politycznych lub poprawności politycznej. Jednak zauważa się niewiele publikacji językoznawczych

¹ Do najstarszych parlamentów na świecie zalicza się: Løgting – parlament Wysp Owczych, którego początki sięgają roku 900 (więcej: <https://www.faroeislands.fo/government-politics/parliament/>) oraz Althing – parlament Islandii, którego początki sięgają 930 roku (więcej: <https://www.britannica.com/topic/Althing>).

² Więcej: H. Girnth, *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*, Tübingen 2002.

z zakresu badań nad parlamentarnym zwischenrufem. Z nieznanymi powodami publikacje te wydawane są za granicą, ponieważ w Polsce w ogóle nie jest widoczne zainteresowanie tą tematyką.

W latach siedemdziesiątych XX w. jednym z głównych tematów badań lingwistycznych stały się działania językowe w polityce³. Od tego czasu, przez lata, różni badacze – lingwiści, historycy, politolodzy, a także np. politycy – zajmowali się zwischenrufami. Podjęli próbę ich opisania, zdefiniowania, sklasyfikowania oraz ustalenia ich funkcji.

Większość prac, które dotyczą tematyki *zwischenrufu*, została napisana w Niemczech lub przez niemieckich naukowców i badaczy, którzy podchodzili do tego tematu z punktu widzenia językoznawczego oraz historyczno-społeczno-politycznego.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie najważniejszych poglądów i stanowisk badawczych związanych z *zwischenrufem* na przestrzeni lat, a także pokazanie aktualnego stanu badań. Większość dorobku naukowego w tym wąskim temacie, jakim jest *zwischenruf*, opiera się na badaniach przeprowadzonych w niemieckim obszarze językowym. To stamtąd płyną dokonania, wyznaczające drogę dla badań w innych językach i stanowiące podstawę dla następnych badań nad *zwischenrufem* zarówno w sensie ogólnym, jak i szczegółowym, m.in. *zwischenrufem* parlamentarnym.

W artykule bazuję głównie na niemieckich przykładach. Uzasadniam to chęcią poszerzenia i wzbogacenia stanu wiedzy polskojęzycznych badaczy, w tym językoznawców. Równocześnie uwzględniłam polskie oraz inne zagraniczne teorie, prace i badania w tym zakresie.

Zwischenruf w słownikach

Słowniki – zarówno w wersji online, jak i książkowej – są uważane za najłatwiej i najszybciej dostępne źródło dla osób szukających definicji słowa *zwischenruf*.

Najwięcej przykładów różnorodności w formułowaniu definicji *zwischenrufu* dostarczają słowniki języka niemieckiego, w których słowo to, szczególnie w kontekście parlamentu, jest nadal chętnie używane. Słownikowe definicje tego pojęcia charakteryzują się zwięzłością i prostotą. Przykładem najbardziej rozwiniętej definicji, która jest zawarta w słowniku ortograficznym *Duden* jest zapis, iż „zwischenruf jest (o)krzykiem, za pomocą którego ktoś przerywa czyjąś przemowę, wykład itp. lub w niej/w nim przeszkadza”⁴. Hasło *zwischenruf* można znaleźć również w bardzo dobrze znanym i często używanym, zwłaszcza przez obcokrajowców, *Słowniku języka niemieckiego jako obcego* wydawnictwa Langenscheidt. Jest krótko wyjaśnione, tj. „jako stosunkowo głośna uwaga, z pomocą której ktoś przerywa komuś przemo-

³ Więcej: R. Bachem, *Einführung in die Analyse politischer Texte*, München 1979.

⁴ Więcej: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Zwischenruf>

wę⁷⁵. Wyjątkowo został potraktowany *zwischenruf* w *Słowniku austriackim*, gdzie istnieje jako hasło, lecz nie została podana jego definicja⁶. Niektóre słowniki próbują proponować rozszerzoną definicję *zwischenrufu*, ale nie jako jeden, spójny opis, lecz na trzy sposoby. Tak jest w przypadku niemieckiej wersji internetowego słownika *The Free Dictionary*, w którym *zwischenruf* określany jest albo jako „uwaga podczas przemowy innej osoby”, albo jako „względnie głośna uwaga, za pomocą której ktoś przerywa komuś podczas przemowy” lub jako „(o)krzyk, który przerywa przemowę jakiegoś mówcy”⁷. Z drugiej strony portal wiedzy *Wissen.de* podaje bardzo krótką definicję, która określa *zwischenruf* jako „(o)krzyk w środek przemowy”⁸.

W najpopularniejszej encyklopedii na świecie, *Wikipedii*, panuje dowolność w opisie znaczenia słowa *zwischenruf*. W niemieckiej wersji hasło *zwischenruf* połączone jest z innym, tj. *Ordnungsruf*, oznaczającym „wezwanie do porządku”⁹. Takie połączenie nie oddaje prawdziwego znaczenia *zwischenrufu* jako wtrącenia, ponieważ czym innym jest wezwanie, a czym innym przerwanie wypowiedzi, wtrącenie. W polskiej wersji *Wikipedii* hasło *zwischenruf* po prostu nie istnieje. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że strona pokrewna *Wikipedii*, tj. *Wolny, wielojęzyczny Wikisłownik*, zarówno w polskiej, jak i niemieckiej wersji zamieszcza hasło *zwischenruf*, które opisane jest jako „głośne wtrącenie przerywające wypowiedź; okrzyk” (w wersji polskiej)¹⁰ oraz „(o)krzyk podczas przemowy lub wyobrażenie/zdanie innej osoby” (w wersji niemieckiej)¹¹.

Należy podkreślić, że definicje słowa *zwischenruf* zamieszczone w różnych słownikach nie odnoszą się bezpośrednio do jego kontekstu parlamentarnego, w którym w rzeczywistości najczęściej jest stosowany.

Najważniejsze teorie dotyczące *zwischenrufu* w niemieckim obszarze językowym

Zwischenruf jako nieudzielony głos między monologiem a dialogiem – Armin Burkhardt (2004)

Badaczem, który dogłębnie przeanalizował *zwischenruffy*, jest Armin Burkhardt¹², niemiecki germanista. To on wprowadził do nauki w niemieckim obszarze języ-

⁵ Langenscheidt, *Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, Berlin und München 2003, s. 1240.

⁶ H. Fussy, *Österreichisches Wörterbuch*, Wien 1999, s. 713.

⁷ Więcej: <http://de.thefreedictionary.com/Zwischenruf>

⁸ Więcej: <http://www.wissen.de/rechtschreibung/Zwischenruf>

⁹ Więcej: <https://de.wikipedia.org/wiki/Ordnungsruf>

¹⁰ Więcej: <https://pl.wiktionary.org/wiki/Zwischenruf>

¹¹ Więcej: <https://de.wiktionary.org/wiki/Zwischenruf>

¹² Więcej: http://www.ger.ovgu.de/Bereich/Sprachwissenschaft/Lehrende+und+Mitarbeiter/Prof_+Dr_+phil_+habil_+Armin+Burkhardt-p-352.html

kowym termin *politolingwistyka*¹³. W swoich badaniach naukowych ten językoznawca zajmuje się głównie analizą i opisem *zwischenrufów* słyszanych w parlamencie Niemiec, jednak prowadzi również rozważania teoretyczne w ich zakresie. Podsumowaniem jego badań jest ponad 600-stronicowe dzieło *Zwischen Monolog und Dialog. Zur Theorie, Typologie und Geschichte des Zwischenrufs im deutschen Parlamentarismus*¹⁴ [Między monologiem a dialogiem. O teorii, typologii i historii zwischenrufu w niemieckim parlamentarystwie]. A. Burkhardt wskazał w nim, że celem tej obszernej pracy jest wprowadzenie porządku „w, jak się wydaje, dość chaotycznym świecie zwischenrufów, a także przedstawienie historii parlamentarnego zwischenrufu w Niemczech, a przez to wkład w krytykę języka niemieckiego parlamentarystwu”¹⁵. Rozważania przedstawione w tej książce opierają się nie tylko na dotychczasowych, głównie niemieckojęzycznych badaniach przeprowadzonych przez innych naukowców-językoznawców, ale także na własnych analizach protokołów stenograficznych sporządzonych w niemieckim Bundestagu.

Burkhardt definiuje *zwischenruffy* jako „werbalne wypowiedzi osób, którym prowadzący obrady nie udzielił prawa zabierania głosu”¹⁶. Fakt, że jako nagłe wtrącenia zakłócają tok wypowiedzi mówcy, ma dla niego drugorzędne znaczenie. Według Burkhardta debata w parlamencie opiera się zarówno na monologu, jak i dialogu, który często prowokowany przez samego mówcę tak, aby był odpowiedzią na *zwischenruf*.

Burkhardt zwraca uwagę, że *zwischenruffy* są ważnym środkiem nie tylko dyskusji, ale nawet walki parlamentarnej¹⁷. Ich istnienie jest pomijane w wewnętrznych regulaminach, co oznacza, że nie są ani zakazane, ani dozwolone. Mimo braku konkretnego uregulowania obecności *zwischenrufów* w zapisach normatywnych uważa się, że parlamentarzysta, ingerujący w wypowiedź wygłaszaną przez innego posła zgodnie z regulaminem, narusza zasady obowiązujące w parlamencie. Według Burkhardta, na podstawie ilości i treści występujących *zwischenrufów* można podjąć próbę oceny zarówno kreatywności, jak i suwerenności parlamentu. *Zwischenrufom* można przypisać działanie *stymulujące*.

Burkhardt zauważył konieczność rozróżnienia desygnatów podobnych słów *zwischenruf* i *zwischenfrage*¹⁸. W polskiej praktyce parlamentarnej *zwischenruf* oznacza wtrącenie, zaś odpowiednikiem niemieckiego słowa *zwischenfrage* jest

¹³ Pojęcie *politolingwistyki* po raz pierwszy w Polsce, ale prawdopodobnie także w szerszej skali, zaproponował Walery Pisarek, polski językoznawca i specjalista ds. mediów oraz w dziedzinie komunikacji masowej i socjolingwistyki, w 1986 r. w *Szkicu wstępu do politolingwistyki*. Więcej: W. Pisarek, *Szkic wstępu do politolingwistyki*, „Prace Filologiczne”, t. XXXIII, Warszawa 1986, s. 55–60.

¹⁴ A. Burkhardt, *Zwischen Monolog und Dialog. Zur Theorie, Typologie und Geschichte des Zwischenrufs im deutschen Parlamentarismus*, Tübingen 2004.

¹⁵ Tamże, s. 6.

¹⁶ Tamże, s. 146.

¹⁷ Tamże, s. 2.

¹⁸ Więcej: *Zwischenrufe, Zwischenfragen, Kurzinterventionen* [w:] *Handbücher Rhetorik. Band 10. Handbuch Politische Rhetorik*, Berlin 2019, s. 739–764.

w języku polskim pytanie zadane podczas debaty lub pytanie poselskie. Dokładne odróżnienie znaczenia obu tych pojęć i form parlamentarnych jest konieczne dla zrozumienia zachowań posłów, trybu, w jakim działają w danym momencie podczas debaty parlamentarnej. *Zwischenfrage* jest pytaniem, które, żeby mogło zaistnieć, powinno być uprzednio zgłoszone przewodniczącemu sesji parlamentarnej i może zostać zadane wyłącznie za wyraźną zgodą przemawiającego. *Zwischenrufy* zaś dla swego zaistnienia nie potrzebują żadnej zgody i można nimi posłużyć się zawsze, mimo że w regulaminie nie istnieją, a zatem nie są przewidziane w praktyce. Za ich pośrednictwem komentarze, kontrargumenty lub innego typu reakcje wobec przemawiającego, działającego w trybie regulaminowym, mogą być wrzucane z ław parlamentarnych bezpośrednio do debaty.

Armin Burkhardt zaproponował dwie ważne typologie *zwischenrufów*. Pierwsza: według ich **wydajności oraz intencji zwischenruffera**¹⁹ (tak nazwać można parlamentarzystę posługującego się wtrąceniami w dyskusji politycznej). Tę typologię można ściśle powiązać z funkcjami *zwischenrufów*. Według Burkhardta funkcje te bardzo często się zająwiają. Dlatego można rozróżnić następujące sześć głównych typów *zwischenrufów* przy uwzględnieniu perspektywy aktów mowy, treści oraz funkcji: memoranda, afirmativa, erotetika, direktiva, dissentiva oraz evaluativa²⁰.

Druga typologia zaproponowana przez niego dotyczy **liczby i rodzaju form syntaktycznych**. Postrzegana jest jako uzupełnienie klasyfikacji według liczby słów zaproponowanej przez Otto Waltera Haseloffa do analizy tekstów mówionych²¹. Według Burkhardta klasyfikacja Haseloffa jest „odpowiednia do wyjaśnienia ilościowego rozkładu różnych długości zdań, ale nie wystarcza do określenia różnorodności form składniowych”²². Dlatego wprowadza on własną typologię, która rozróżnia formy jednoczęściowe, dwuczęściowe i wieloczęściowe²³.

Zwischenruf w instytucjonalnie zmonopolizowanej przemowie lub instytucjonalnie oligopolistycznej dyskusji – Ronald Hitzler (1990)

W artykule *Die Politik des Zwischenrufs. Zu einer kleinen parlamentarischen Form*²⁴ [Polityka *zwischenrufu*. O małej formie parlamentarnej] niemiecki socjolog

¹⁹ Tamże, s. 310.

²⁰ Tamże.

²¹ O. Haseloff, *Über Wirkungsbedingungen politischer und werblicher Kommunikation* [w:] O. Haseloff (Hrsg.), *Kommunikation*, (Forschung und Information. Schriftenreihe der RIAS-Funkuniversität Bd. 3) Berlin 1969, s. 151–187.

²² A. Burkhardt, *Zwischen Monolog und Dialog. Zur Theorie, Typologie und Geschichte des Zwischenrufs im deutschen Parlamentarismus*, Tübingen 2004, s. 243.

²³ Cała typologia zawarta jest w: A. Burkhardt, *Zwischen Monolog und Dialog...*, s. 243–275.

²⁴ R. Hitzler, *Die Politik des Zwischenrufs. Zu einer kleinen parlamentarischen Form*, „Zeitschrift für Parlamentsfragen“ 1990, 21, Heft 4, s. 619–630.

Ronald Hitzler²⁵ określa zwischenruf jako „małą formę wypowiedzi na przecięciu codziennych działań parlamentarnych, dramaturgii i gatunków komunikacyjnych, która stanowi werbalną wypowiedź aktora w ramach instytucjonalnie zmonopolizowanej przemowy lub instytucjonalnie oligopolistycznej dyskusji innych aktorów przed jedną, większą widownią²⁶.

Ponieważ *zwischenruf* jest wtrąceniem i musi pasować „pomiędzy” wypowiedzianymi zdaniem, należy go sformułować zwięźle i wypowiedzieć na głos. Według Hitzlera może on odnosić się do różnych elementów oraz różnych uczestników debaty parlamentarnej: do bieżącego przemówienia lub przemawiającego, do innego *zwischenrufu* lub innego zwischenruffera, do pytania poselskiego (*Zwischenfrage*) lub zadającego takie pytanie (*Zwischenfrager*), do wezwania do porządku (*Ordnungsruf*) lub do osoby, która do porządku nawołuje (*Ordnungsrufer*).

Zwischenruffy są rozumiane przez Hitzlera jako *coverterm* dla wszystkich słownych form wypowiedzi: od krótkiego „brawo!” lub „pfui!” do stosunkowo długich wtrąceń, w których można znaleźć grę słów. W takim przypadku *zwischenruffy* stają się małymi formami komunikacyjnymi, które zazwyczaj występują w formie potoku słów (*Redezug*). Służą one wówczas wzmocnieniu lub obniżeniu wartości wygłaszanych stanowisk i opinii, ale także uspokojeniu lub pobudzeniu różnych odbiorców, argumentowaniu za lub przeciw zajmowanym pozycjom, uwiarygodnianiu lub dezawuowaniu stanowisk. Mogą także wpływać na osłabienie postaw i światopoglądów, na zwiększanie emocji wokół określonych faktów, a także mogą wywoływać aprobatę lub dezaprobatę oraz wzmacniać ideologiczne zawłaszczanie pól semantycznych²⁷.

Hitzler jest także zdania, że *zwischenruffy* odróżnia od innych rodzajów parlamentarnych wypowiedzi to, iż nie są one dozwolone przez przewodniczącego/prezydenta parlamentu. Dla Hitzlera *zwischenruffy* są również środkiem wyrażenia ironii mającej zirytować przeciwnika politycznego i pozbawić go argumentów. Z pomocą wtrąceń przeciwnikowi można nie tylko zarzucić szerzenie dezinformacji oraz zaniedbywanie obowiązków, ale można również umniejszać jego osiągnięcia lub poddawać w wątpliwość jego uczciwość, a także polemizować z istniejącym stanem faktycznym. Dość często zwischenrufferowi udaje się przyciągnąć lub odwrócić uwagę przemawiającego. Według Hitzlera *zwischenruffy* można również wykorzystać do wykazania lojalności i solidarności z kolegami z partii, a przez to wzmocnić ich pozycję jako przemawiających²⁸. Zdaniem Hitzlera *zwischenruf* jest wręcz na usługach polityki i pomaga zarówno w zachęcaniu, aktywizowaniu zwolenników partii, w zdobywaniu tych niezdecydowanych, ale także w dyskryminowaniu krytyków lub piętnowaniu przeciwników. Motywacja działania zwischenruffera może być różna i zmieniać się w zależności od rodzaju celu i efektu, jaki chce osiągnąć. Jednocześnie socjolog ten zwraca uwagę, że

²⁵ Więcej: <http://hitzler-soziologie.de>

²⁶ R. Hitzler, *Die Politik des Zwischenrufs...*, s. 619–630.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

zwischenruf służy „jako wypróbowany i sprawdzony, [...] całkowicie nieszkodliwy sposób publicznego wyrażania siebie”²⁹. Funkcjonuje w „szarej strefie” instytucjonalnie zatwierdzonych zachowań komunikacyjnych³⁰.

***Zwischenruf* jako wtrącona uwaga – Rüdiger Kipke (1995)**

Inny pogląd na *zwischenruf* przedstawia niemiecki politolog, prawnik i slawista, Rüdiger Kipke³¹ w artykule *Der Zwischenruf – ein Instrument politisch-parlamentarischer Kommunikation*?³² [*Zwischenruf – instrument polityczno-parlamentarnej komunikacji?*]. Uważa on, że *zwischenruffy* należy rozumieć jako zwerbalizowane, przeważnie spontaniczne, a z drugiej strony czasowo dopasowane „uwagi pomiędzy” (*Zwischenbemerkungen*), takie jak klaskanie, buczenie lub śmiech. Są „przyprawą w debatach plenarnych”³³, niczym tzw. sól w zupie i nie można ich wiązać z żadną szczególną rolą polityczno-instytucjonalną. Ich jakość zależy nie tylko od tego, jaki temat jest aktualnie poddany pod dyskusję, lecz także od tego, jakie debata budzi zainteresowanie oraz czy i jak bardzo różnią się opinie stron o przeciwnych poglądach. Według Kipkego wtrącenia są częścią zwykłej, codziennej praktyki debat i należy je postrzegać jako część normalności zarówno w kontekście poszczególnych wypowiedzi podczas debat, jak i całej debaty parlamentarnej. Kipke podkreśla, że indywidualna lub zbiorowa konkurencja wśród tzw. przyjaciół politycznych odgrywa ważną rolę w codziennym życiu parlamentarnym³⁴.

Wieloadresowość *zwischenrufu* – Peter Kühn (1983)

Na interesujący aspekt natury *zwischenrufu*, tj. na jego wieloadresowość, zwraca uwagę niemiecki językoznawca, profesor lingwistyki germańskiej, Peter Kühn w *Der parlamentarische Zwischenruf als mehrfachadressierte Sprachhandlung*³⁵

²⁹ Tamże, s. 629.

³⁰ Tamże.

³¹ Więcej: <https://www.uni-siegen.de/phil/sozialwissenschaften/politik/mitarbeiter/kipke/kurzvita.html?lang=de>

³² R. Kipke, *Der Zwischenruf – ein Instrument politisch-parlamentarischer Kommunikation?* w: A. Dörner, L. Vogt (Hrsg.), *Sprache des Parlaments und Semiotik der Demokratie. Studien zur politischen Kommunikation in der Moderne*, (Reihe Sprache Politik Öffentlichkeit 6) Berlin–New York 1995, s. 107–112.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

³⁵ P. Kühn, *Der parlamentarische Zwischenruf als mehrfachadressierte Sprachhandlung* [w:] R. Jongen, S. De Knop, P. Neide, M.-P. Quix (Hrsg.), *Sprache, Diskurs und Text. Akten des 17. Linguistischen Kolloquiums Brüssel 1982*, Band 1, (Linguistische Arbeiten 133) Tübingen 1983, s. 239–251.

[Parlamentarny zwischenruf jako wieloadresowe działanie językowe]. Stwierdza, że przy pierwszej ocenie może się wydawać, iż *zwischenruf* skierowany jest do mówcy. Jednak w istocie ma on kilku adresatów: opozycję, rząd, obecnych dziennikarzy, zainteresowanych politycznie widzów i/lub słuchaczy. W tym przypadku status przemawiającego, jako głównego adresata wtrącenia, pozostaje zazwyczaj ukryty. Według Kühna kompromitowanie lub zawstydzanie oraz obrażanie lub wychwalanie są podstawowymi funkcjami *zwischenrufu*³⁶. Uważa on, że wieloadresowość niesie za sobą specyficzną dla adresata wielofunkcjonalność, tj. możliwe jest, że *zwischenrufer* za pomocą tej samej wypowiedzi może „wykonywać różne działania językowe i osiągać różne efekty perlokucyjne”³⁷.

***Zwischenruf* jako akt responsywny w dwuczłonowym schemacie następujących po sobie sekwencji – Barbara Föcker (1991)**

W badaniach nad *zwischenrufami* na uwagę zasługują wnioski, do jakich doszła Barbara Föcker w swojej pracy dyplomowej na Westfalskim Uniwersytecie Wilhelma w Münster³⁸. Jej analiza lingwistyczna odrzuca koncepcję wieloadresowości *zwischenrufów* Petera Kühna. Według niej *zwischenruffy* skierowane są do szerokiego elektoratu. W tym kontekście społecznym ich celem jest osłabienie przeciwników politycznych w oczach opinii publicznej, następnie ich zdyskredytowanie i, ostatecznie, całkowite zdyskwalifikowanie. Föcker uważa, że mowa i odpowiednio do niej pasujące *zwischenruffy* tworzą „sekwencje rozmowy” (*Gesprächssequenzen*) lub „pary sąsiadujące” (*adjacency pairs*) „konstruujące dialog minimalny”³⁹. *Zwischenruffy* są reakcją na mowę wyzwalającą replikę i dlatego uważane są za „akty responsywne w dwuczłonowym schemacie sekwencji następujących jedna po drugiej” (*Zugsequenzschema*)⁴⁰. Z tego powodu można mówić o reaktywnym charakterze *zwischenrufu*⁴¹, ponieważ *zwischenruffy* nie są inicjowane, lecz sprowokowane. Zdaniem Föcker, *zwischenruffy* powinny być traktowane nie tylko jako „niezależne kroki w rozmowie”⁴² (*selbständige Gesprächsschritte*), ale również jako sankcje⁴³. Ponadto zauważa zależność, że „im pewniej politycy się czują, tym gwałtowniejsze są reakcje”⁴⁴.

³⁶ Tamże, s. 239.

³⁷ Tamże, s. 248.

³⁸ B. Föcker, *Zwischenrufe in der parlamentarischen Debatte. Eine linguistische Analyse*, Münster 1991.

³⁹ Tamże, s. 1.

⁴⁰ Tamże, s. 22.

⁴¹ Tamże, s. 2, 17.

⁴² Tamże

⁴³ Tamże, s. 159.

⁴⁴ Tamże, s. 34.

***Zwischenruf* jako środek ataku – Juha Matti Ketolainen (1990)
oraz Andreas Olschewski (1991)**

Z innej perspektywy rozpatruje *zwischenruffy* Juha Matti Ketolainen w swojej pracy magisterskiej *Erbarmen mit den Stenographen! Zwischenrufe im Deutschen Bundestag*⁴⁵ [Litości nad stenografami! *Zwischenruffy* w niemieckim Bundestagu] powstałej w Instytucie Germanistyki na Uniwersytecie Helsińskim. Podsumowanie wyników opisanych w tej pracy przedstawił Andreas Olschewski⁴⁶.

Według Ketolainena i Olschewskiego *zwischenruffy* należy traktować jako środek werbalnego ataku. W takim przypadku przemawiający wydaje się ofiarą *zwischenrufu*. Celem *zwischenrufu* jest atak na przemowę i na samego przemawiającego, a zatem może być postrzegany jako środek na zniszczenie jego całego wystąpienia⁴⁷. Poprzez ostry, krytyczny wtrącony atak słowny *zwischenrufer* pokazuje, że częściowo, a nawet całkowicie nie akceptuje treści wygłaszanego stanowiska. Atak na przemawiającego służy podważaniu jego kompetencji i zdolności politycznych⁴⁸. Przy wtrącaniu się w cudze wystąpienie spontaniczność, kreatywność i innowacja dominują nad przyjętymi konwencjami zachowania. Przy tym używana jest w wypowiedziach nie tylko ironia, ale także wyrażenia uchodzące za nieparlamentarne, niekulturalne, nieakceptowane w parlamencie, np. wulgaryzmy.

Olschewski przedstawił interesującą hipotezę: „Gdyby wybrać i zbadać *zwischenruffy* z różnych czasów, można by sprawdzić, czy zmienił się *zwischenruf* oraz konwencje typów tekstu. W odniesieniu do wyboru słów w *zwischenrufie* ostrożną hipotezą może być to, że teraz używa się słów, które np. w latach 50. XX wieku, uznawane były za zbyt odważne”⁴⁹.

Zarówno dla Olschewskiego, jak i Ketolainena mówca nie jest jedynym adresatem *zwischenrufów*. Podobnie jak Peter Kühn, obaj akceptują pogląd o wieloadresowości. Uważają, że wtrącenia kierowane są nie tylko do przemawiających lub obecnych na sali parlamentarnej dziennikarzy, ale także do wszystkich zainteresowanych słuchaczy, widzów i czytelników oceniających wystąpienia w parlamencie, którzy zapoznają się z nimi przez radio, telewizję, prasę lub za pomocą stenogramów⁵⁰.

⁴⁵ J.M. Ketolainen, *Erbarmen mit den Stenographen! Zwischenrufe im Deutschen Bundestag*, Pro-gradu Arbeit, Universität Helsinki 1990.

⁴⁶ A. Olschewski, *Erbarmen mit den Stenographen! Zwischenrufe im Deutschen Bundestag*, „Neue Stenographische Praxis“ 1991, 40, Heft 1–2, s. 1–18.

⁴⁷ Zob. tamże, s. 9 oraz J.M. Ketolainen, *Erbarmen mit den Stenographen!...*, s. 38.

⁴⁸ Zob. G. Kalivoda, *Stilistik der politischen Ausgrenzung. Diskursstilistische Untersuchung am Beispiel der Sozialistengesetzdebatte des Deutschen Reichstages von 1878* [w:] B. Sandig (Hrsg.), *Stilistisch rhetorische Diskursanalyse*, (Forum Angewandte Linguistik 14) Tübingen 1988, s. 269–284; J.M. Ketolainen, *Erbarmen mit den Stenographen!...*, s. 39; A. Olschewski, *Erbarmen mit den Stenographen!...*, s. 10.

⁴⁹ A. Olschewski, *Erbarmen mit den Stenographen!...*, s. 16.

⁵⁰ Więcej: tamże, s. 13; J.M. Ketolainen, *Erbarmen mit den Stenographen!...*, s. 57.

Zwischenruf musi być „dojrzały” – Heinz Buri (1992)

W swoim argumentacyjno-analitycznym studium komunikacji parlamentarnej *Argument und Parlament*⁵¹ [Argument i parlament] Heinz Buri stwierdza, że *zwischenruffy* funkcjonują poza regulaminową kolejnością przemówień i nie są inicjowane przez oficjalne oddanie komuś głosu. Dla autora studium istotny jest odbiór *zwischenrufów*, który „nie jest bezpośrednio gwarantowany, zwłaszcza, że uwaga słuchaczy skierowana jest na mówcę, a nie na *zwischenrufera*, a w przeciwieństwie do mówcy, *zwischenrufer* nie ma dostępu do odpowiedniego sprzętu technicznego”⁵². Dlatego *zwischenruffy* muszą być „dojrzałe” – tzn. pasujące do sytuacji, trafne i wystarczająco krótkie – aby nie zmniejszać ich szans na sukces, a nawet całkowicie ich nie zaprzepaścić. Zdaniem Buriego *zwischenrufer* nie może „wprowadzić do debaty nowych tematów ze względu na ekonomię przemowy; *zwischenruffy* żyją z odniesień do argumentów”⁵³.

Buri uważa, że *zwischenruffy* należy rozumieć jako formę „parlamentarnych aktów mowy”⁵⁴, w których wieloadresowość jest oczywista i w których wskazuje się na inscenizacyjny charakter komunikacji parlamentarnej”⁵⁵. Jego zdaniem do funkcji *zwischenrufów* należą „profilowanie i praca wizerunkowa w walce bokserskiej na punkty z przeciwnikiem politycznym”⁵⁶. Głównym zaś „inspiratorem” *zwischenrufów* jest przemowa parlamentarna i treści, które ona zawiera. W swoich badaniach Heinz Buri przedstawia typologię opartą na rozróżnieniu *zwischenrufów* „komentujących” (komentują zarówno treści wypowiedzi, jak i zachowania mówcy) a „argumentujących” (wprowadzają do debaty nowe argumenty)⁵⁷.

Zwischenruf w Landtagu – Inge Fetzer-Wolf (1981)

Interesujący wkład do badań nad *zwischenrufem* wniosła Inge Fetzer-Wolf. W pracy dyplomowej⁵⁸ sprzed 40 lat przeanalizowała protokoły stenograficzne sejmiku krajowego – Landtagu, Badenii-Wirtembergii⁵⁹. Wskazała pięć cech *zwischenrufów*: głośność, spontaniczność, charakter wtrącenia, a także zwięzłość

⁵¹ H. Buri, *Argument und Parlament. Versuch der Entwicklung einer Methodologie zur Analyse dialogischer Sequenzen am Beispiel der „Nachrüstungsdebatte“*, München 1992.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 119.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ I. Fetzer-Wolf, *Zwischenrufe im Landtag von Baden-Württemberg*, Tübingen 1981.

⁵⁹ Mówiąc dokładniej, chodzi o materiały z 7. kadencji (wiosna 1976 – wiosna 1980) – pierwsze dziesięć posiedzeń, debata budżetowa 1977/78 oraz exposé rządu dotyczące sprawy Filbinger/Hochhuth. Więcej: I. Fetzer-Wolf, *Zwischenrufe im Landtag...*

i odniesienie do wypowiedzi przemawiającego⁶⁰. Fetzner-Wolf zaproponowała także różne kategorie *zwischenrufów*, które zostały sklasyfikowane po raz pierwszy w latach osiemdziesiątych XX wieku pod względem „teorii działania”⁶¹. Zgodnie z tą klasyfikacją *zwischenrufy* mogą przybrać postać: polemiki, ironii, wniosku, pytania, odpowiedzi, porady, zarzutu, korekty, uzupełnienia, zgody, wyjaśnienia, uzasadnienia, sugestii, żądania, sprzeciwu, groźby.

Zwischenruf jako taktyczny środek ataku – Ernst Jörg Kruttschnitt (1970)

Ciekawymi spostrzeżeniami z badań nad *zwischenrufami* dzieli się Ernst Jörg Kruttschnitt w książce *Kanzler der Alliierten. Zwischenrufe und Zwischentöne aus dem Bundestag*⁶² [Kanclerz aliantów. *Zwischenrufy* i *zwischentony* z Bundestagu].

Dla Kruttschnitta *zwischenruf* jest przede wszystkim taktycznym środkiem ataku, mającym na celu zniszczenie argumentacji mówcy, przy jednoczesnym zaspokojeniu własnej zarozumiałości i/lub próżności. *Zwischenruf* funkcjonuje jako ostra, wręcz kąśliwa, krytyka. Autor tego poglądu zauważył, że właściwie użyte konkretne słowo może przemawiającego wystarczająco mocno zranić i spowodować, aby stał się on niepewny i zdezorientowany. Jest to skuteczny sposób na osiągnięcie własnych politycznych celów *zwischenrufiera*. *Zwischenruf* uważany jest przez niego za „sól debaty” oraz instrument „parlamentarnego pędu”, a także *środek do rozluźnienia* parlamentarnych negocjacji. Kruttschnitt podkreśla, że *zwischenrufowanie* nie jest formą dyskusji dla osobowości słabych, bowiem złe posłużenie się wtrąceniem powoduje, że *zwischenrufy* „zamieniają się w bumerangi i niszczą reputację autora”⁶³.

Zwischenruf jako „mała bomba” – Gerhard Reddemann (1980)

Nie tylko prace politologiczne i lingwistyczne zawierają interesujące poglądy na temat *zwischenrufu*. Jeden z przykładów wyjścia poza wymieniony krąg naukowy można znaleźć w przedmowie do *Parlamentarisches Schimpfbuch*⁶⁴ [Parlamentarna księga przekleństw] i *Großes Parlamentarisches Schimpfbuch*⁶⁵ [Wielka parlamentarna księga przekleństw], autorstwa ówczesnego posła CDU/CSU, Gerharda Reddemanna.

⁶⁰ Tamże, s. 34.

⁶¹ Tamże, s. 41.

⁶² E.J. Kruttschnitt, *Kanzler der Alliierten. Zwischenrufe und Zwischentöne aus dem Bundestag*, Baden-Baden 1970.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ G. Pursch, *Parlamentarisches Schimpfbuch*, Frankfurt/Main–Berlin–Wien 1980.

⁶⁵ G. Pursch, *Das große Parlamentarische Schimpfbuch. Stilblüten und Geistesblitze unserer Volksvertreter*, München 1989.

Według Reddemanna *zwischenruffy* są „zemstą parlamentarnych robotników kanalizacyjnych”⁶⁶ i mają „agresywne działanie”⁶⁷. Jego zdaniem *zwischenruffy* mogą być różne – idiotyczne lub inteligentne, niebezpieczne i zgodne z przyzwyczajeniami. Reddemann określa *zwischenruffy* jako „małe bomby, które rozsadzają przemowę”⁶⁸, „trujące ukłucia insektów o długotrwałym skutku”⁶⁹, „kiepskie reakcje na retoryczne obowiązkowe zadania”⁷⁰ oraz „hałaśliwe wybuchy gniewu spowodowane ironiczną prowokacją”⁷¹.

***Zwischenruf* jako element kultury kłótni w parlamencie – Maria Stopfner (2013)**

Rozprawa doktorska Marii Stopfner zatytułowana *Streitkultur im Parlament. Linguistische Analyse der Zwischenrufe im österreichischen Nationalrat*⁷² [Kultura kłótni w parlamencie. Lingwistyczna analiza *zwischenrufów* w austriackiej Radzie Narodowej] jest jedną z ważnych prac ostatnich lat, dotyczących tematyki *zwischenruffu*.

Wykorzystując trzy różne metody lingwistyczne, Stopfner opisuje w gruntowny sposób kulturę kłótni w austriackiej Radzie Narodowej (na podstawie protokołów stenograficznych Rady Narodowej w 2007 r.), bazując na wypowiedzianych tam *zwischenrufach*. Bada nie tylko stopień, w jakim określone tematy i sytuacje wpływają na częstotliwość wypowiedzianych *zwischenrufów*, ale także poszukuje określonych słów stymulujących, które zgodnie z tradycyjną doktryną języka polityki niejako odruchowo wywołują reakcję w postaci sprzeciwu kierowanego z sali plenarnej w kierunku osoby przemawiającej z trybuny⁷³. Ponadto autorka wykorzystuje lingwistyczną analizę konwersacyjną, aby ustalić typowe wzorce wymiany słów między mówcą a *zwischenruferem*⁷⁴. Stopfner uważa, że *zwischenruf* jest istotnym elementem kultury kłótni w parlamencie.

Sekwencje *zwischenruffu* – Elisabeth Zima (2013)

Elisabeth Zima, podobnie jak Maria Stopfner, zajęła się *zwischenruffami* w Austrii. W *Kognition in der Interaktion. Ein kognitiv-linguistische und gesprächsa-*

⁶⁶ G. Pursch, *Parlamentarisches Schimpfbuch...*

⁶⁷ Tamże, s. 9.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże.

⁷² M. Stopfner, *Streitkultur im Parlament. Linguistische Analyse der Zwischenrufe im österreichischen Nationalrat*, Tübingen 2013.

⁷³ Tamże, s. 13.

⁷⁴ Tamże.

*nalytische Studie dialogischer Resonanz in österreichischen Parlamentsdebatten*⁷⁵ [Poznanie w interakcji. Kognitywno-lingwistyczne i analityczno-konwersacyjne studium rezonansu dialogowego w austriackich debatach parlamentarnych] analizuje korpus sekwencji *zwischenrufu* powstały na bazie 29 debat parlamentarnych (z lat 2003–2009). Skupia się na *zwischenrufach*, bazując na transkrypcji posiedzeń austriackich debat parlamentarnych. Głównym celem badaczki jest przedstawienie integracji teorii poznawczych i metod analizy interakcji na przykładzie „rezonansu dialogowego”. Pokazała, jak jest on generowany interaktywnie w dialogu politycznym na różnych poziomach językowych (składni, morfologii, pragmatyki i semantyki).

E. Zima z jednej strony bada sekwencje *zwischenrufu* z perspektywy poznawczo-teoretycznej i interakcyjnej, a jednocześnie próbuje znaleźć odpowiedź na pytanie: jak parlamentarzyści radzą sobie (pośrednio i bezpośrednio) ze swoimi możliwościami rezonansu/reakcji? Z drugiej strony – wykorzystuje konstrukcyjno-gramatyczne założenie, że zjawiska komunikacyjne przedstawiają złożone jednostki, składające się z formy i treści.

Autorka analizuje również sposób, w jaki *zwischenruferzy* „pobierają” części wypowiedzi od mówców w postaci paralelizmów leksykalnych, składniowych i morfologicznych i integrują je z własnymi *zwischenrufami* w celu aprobaty lub krytyki⁷⁶. Wskazuje, że w wielu przypadkach owe formy twórczego rezonansu mogą wywołać kolejne reakcje wśród adresowanych mówców⁷⁷, doprowadzając do sekwencji: akcja (przemawiającego) – reakcja (*zwischenrufera* na przemawiającego) – reakcja (przemawiającego na *zwischenrufera*) – itd. Podsumowując, Zima zaproponowała opracowanie spójnej typologii sekwencji *zwischenrufów*, a także przedstawiła dialogowo-analityczne wyjaśnienie sekwencji dialogowych w kontekście debat parlamentarnych.

Prace spoza niemieckiego obszaru językowego

Poza niemieckim obszarem językowym istnieją także publikacje naukowe, popularnonaukowe i publicystyczne, które dotyczą komunikacji politycznej, języka polityki oraz bezpośrednio tematu *zwischenrufów*.

Badania nad językiem polityki prowadzone są prawie w każdym kraju na świecie, ale w niewielkim stopniu uwzględniają one *zwischenruf*. Bardzo rzadko zdarza się, że *zwischenruf* stanowi zupełnie odrębny i jedyny temat badań. Jeszcze rzadziej tematem takich badań jest *zwischenruf* parlamentarny, który, jeśli już się pojawi, postrzegany jest jako komponent większego problemu badawczego.

⁷⁵ E. Zima, *Kognition in der Interaktion. Ein kognitiv-linguistische und gesprächsanalytische Studie dialogischer Resonanz in österreichischen Parlamentsdebatten*, Heidelberg 2013.

⁷⁶ Więcej: D. Meer, *Gesprächsorten* [w:] T. Niehr, J. Kilian, M. Wengeler (Hrsg.), *Handbuch Sprache und Politik*, Band 2, Bremen 2017, s. 484–507.

⁷⁷ E. Zima, *Kognition in der Interaktion...*, s. 119.

Większość nie-niemieckojęzycznych prac na ten temat została napisana po angielsku. W świecie anglojęzycznym słowo *heckling* jest odpowiednikiem terminu *zwischenruf*, natomiast czasownik *to heckle* można by przetłumaczyć jako *zwischenrufen* [zwischenrufować]. Niemal równie często w angielskojęzycznych tekstach jako odpowiednik *zwischenrufu* używa się słowa *interruption*.

Spośród wielu różnych prac na ten temat na szczególną uwagę zasługują publikacje Cornelií Ilie, profesor lingwistyki i retoryki na Uniwersytecie w Malmö w Szwecji. W swoich badaniach opisała „konstrukcję tożsamości” w praktykach dyskursu parlamentarnego⁷⁸, dyskurs i metadyskurs w debatach parlamentarnych⁷⁹, a także pokazała wzorce zakłóceń/przerywania w debatach parlamentarnych w Wielkiej Brytanii oraz w dialogu dramatycznym⁸⁰.

Perspektywę mimetyczno-interpersonalną w spojrzeniu na *zwischenruffy* przedstawia Daniel Z. Kadar, węgierski językoznawca, profesor języka angielskiego i językoznawstwa na Uniwersytecie w Huddersfield. Jego praca ukazuje modelowanie operacji interakcji na podstawie *zwischenrufu*⁸¹. Łącząc ramy antropologiczne Turnera oraz teorię rytuałów interakcyjnych, stwierdził m.in., że *zwischenrufowanie* jest dramatem społecznym, definiowanym przez obserwatorów występujących w roli sędziów.

O *zwischenrufach* w parlamencie brytyjskim i włoskim pisze Cinzia Bevitori, profesor języka angielskiego i językoznawstwa na uniwersytecie w Bolonii. Korzystając z metodologii lingwistyki systemowo-funkcjonalnej, określiła *zwischenruffy* jako „interaktywne wzorce w kontekście społecznym”⁸².

Podobne badania, w odniesieniu do *zwischenrufów* w parlamencie francuskim, przeprowadziła Ineke van der Valk z Uniwersytetu w Leiden. Scharakteryzowała *zwischenruffy* pod względem formalnym, syntaktycznym, semantycznym oraz pod kątem analizy dyskursu. Rezultatem jej badań jest m.in. stwierdzenie, że przedstawiciele partii konserwatywnych znacznie częściej i agresywniej przerywają podczas debat wystąpienia mówców niż należący do partii lewicowych⁸³.

⁷⁸ C. Ilie, *Identity co-construction in parliamentary discourse practices* [w:] *European Parliaments under Scrutiny: Discourse strategies and interaction practices*. Amsterdam–Philadelphia 2010, s. 57–78

⁷⁹ C. Ilie, *Discourse and metadiscourse in parliamentary debates*, „Journal of Language and Politics” 2003, 2/1, s. 71–92.

⁸⁰ Ilie C., *Interruption patterns in British parliamentary debates and in drama dialogue* [w:] *Dialogue Analysis IX. Dialogue in Literature and the Media. Selected Papers from the 9th IADA Conference, Salzburg 2003*, Tübingen 2005, s. 415–430.

⁸¹ D. Kadar, *Heckling – A mimetic-interpersonal perspective*, „Journal of Language Aggression and Conflict”, Amsterdam–Philadelphia 2014, s. 1–35.

⁸² C. Bevitori, *Negotiating conflict. Interruptions in British and Italian parliamentary debates* [w:] *Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse*, Bd 10, Amsterdam–Philadelphia 2004, s. 87–110.

⁸³ I. van der Valk, *Interruptions in French parliamentary debates on immigration* [w:] *The Semiotics of Racism. Approaches in Critical Discourse Analysis*, Wien 2000, s. 105–128.

Inny opis debaty parlamentarnej zaprezentowała Yordanka Bruteig, opierając się na materiale z parlamentu Republiki Czeskiej. Zaobserwowała ona powściągliwość posłów podczas wystąpień parlamentarnych. Okazuje się, że podczas przeanalizowanych debat, oprócz wyrażania aplauzu, nie zostały odnotowane *zwischenruffy* w żadnej formie⁸⁴.

Sytuację w czasie debat w meksykańskim parlamencie opisała Teresa Carbo. Stwierdziła, że normalną praktyką na tym forum jest przerywanie wygłaszanych wystąpień przez różnego rodzaju *zwischenruffy*, które, w jej ocenie, są świadomie i celowe inscenizowane. Są one stałym elementem dyskursu polemicznego⁸⁵.

Ideę politycznej inscenizacji zauważył również Shaul Shenav. Skupił się on na debatach w izraelskim parlamencie. Wprowadził rozróżnienie między *showing* a *telling*. Według niego sala plenarna służy jako *arena of showing*, zaś politycy są na niej aktorami⁸⁶.

Najważniejsze badania w Polsce

Badania nad *zwischenrufem* w Polsce prowadzone są w znikomym stopniu. W języku polskim nie wykształcił się ekwiwalent niemieckiego słowa *der Zwischenruf*. Słowo *zwischenruf* w języku polskim niemal wyszło z użycia, jeśli zaś występuje, to wyłącznie w kontekście parlamentarnym⁸⁷.

Polscy badacze, zwłaszcza językoznawcy i politolodzy, a także specjaliści z zakresu badań komunikacji społecznej, koncentrują się na różnych aspektach języka polityki, traktując *zwischenruffy* jako zagadnienie marginalne. Jeśli już są zauważane, to w charakterze wzmianki, bez zwracania szczególnej uwagi. Istnieją prace z zakresu językoznawstwa dotyczącego języka polityki II RP, PRL, w tym stanu wojennego, oraz III RP. Opisują one zjawiska w języku polityków, w kampaniach wyborczych, przemówieniach, dokumentach politycznych, dyskursie politycznym polskiej prasy oraz języku partii politycznych. Do najwybitniejszych polskich lingwistów zajmujących się tym tematem należą Walery Pisarek⁸⁸, Jerzy

⁸⁴ Więcej: Y. Bruteig, *Czech parliamentary discourse. Parliamentary interactions and the construction of the addressee* [w:] *European Parliaments under Scrutiny: Discourse strategies and interaction practices*, Amsterdam–Philadelphia 2010, s. 265–302.

⁸⁵ T. Carbo, *Towards an Interpretation of Interruptions in Mexican Parliamentary Discourse*, "Discourse and Society" 1994, 3/1, s. 25–45.

⁸⁶ S. Shenav, *Showing and telling in parliamentary discourse: the case of repeated interjections to Rabin's speeches in the Israeli parliament*, "Discourse and Society" 2008, 19/2, s. 223–255.

⁸⁷ Jako dowód można przywołać definicję *zwischenrufu* *Słownika języka polskiego PWN*, która określa *zwischenruf* jako „okrzyk z sali zakłócający czyjeś przemówienie lub wtrącenie się do rozmowy” (<https://sjp.pwn.pl/sjp/zwischenruf;2580202.html>)

⁸⁸ Zob. np.: W. Pisarek, *Szkic wstępu do politolingwistyki*, „Prace Filologiczne”, t. XXXIII, Warszawa 1986, s. 55–60.

Bralczyk⁸⁹, Kazimierz Ożóg⁹⁰, Bogdan Walczak⁹¹, Irena Kamińska-Szmaj⁹², Jerzy Bartmiński⁹³ oraz znany teoretyk literatury Michał Głowiński⁹⁴.

Ze względu na sumiennosc przedstawiania faktów trzeba odnotować badania przeprowadzone przez autora niniejszego artykułu⁹⁵. Ze względu na to, że zostały przeprowadzone w języku niemieckim na polskim uniwersytecie, a opierają się na materiałach zebranych w Austrii, sytuują się na granicy badań polskich i badań niemieckiego obszaru językowego. Badania opisane przez autora w dysertacji są nie tylko podsumowaniem dotychczasowych badań na temat *zwischenrufów*, ale wnoszą nowe elementy, takie jak modyfikacje i rozwinięcia. W szczególności dotyczy to typologii i funkcji *zwischenrufów*. Autor wykonał ważny krok w zakresie rozwoju w Polsce badań nad *zwischenrufami*, czyniąc ich przedmiotem nie współczesne wtrącenia, lecz te sprzed stu lat. Badania nad *zwischenrufami* wzbogacone zostały o spojrzenie historyczne, wpisując się w nurt badań diachronicznych, a nawet być może je zapoczątkowując⁹⁶.

W swoich badaniach, których podstawowym materiałem analitycznym były protokoły stenograficzne ostatniej, XXII sesji XII kadencji Izby Poselskiej austriac-

⁸⁹ Przykłady publikacji: J. Bralczyk, *Język polityki i polityka językowa*, „Socjolingwistyka”, t. 1, red. W. Lubaś, Warszawa 1977, s. 92–97; tenże, *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*, Warszawa 2001; tenże, *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa 2003; tenże, *O używaniu języka w polskiej polityce w latach dziewięćdziesiątych* [w:] *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków 1999, s. 197–198.

⁹⁰ Przykłady publikacji: K. Ożóg, *Język w służbie polityki. Językowy kształt kampanii wyborczych*, Rzeszów 2004; tenże, *Uwagi o języku polskiej polityki po roku 1989* [w:] A. Siewierska-Chmaj, J. Chlopecki, K. Ożóg, S. Gawroński, M. Tułeczki, P. Kładkowski, *Przekazy polityki*, Kraków–Rzeszów–Zamość 2009, s. 83–112.

⁹¹ Zob. np.: B. Walczak, *Co to jest język polityki? w: Język a kultura*, t. 11: *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, Wrocław 1994, s. 20.

⁹² Zob. np.: I. Kamińska-Szmaj, *Słowa na wolności. Język polityki po 1989 roku*, Europa, Wrocław 2001; też, *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*, Wrocław 2007.

⁹³ Zob. np.: J. Bartmiński, *Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin 2006. [Rec.: W. Pisarek, *Co stoi za nazwami wartości?* „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 3–4 (187–188), s. 141–142].

⁹⁴ Zob. np.: M. Głowiński, *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1990.

⁹⁵ Ich efektem była praca doktorska *Parlamentarische Sprache des Dazwischenredes. Politolinguistische Analyse der Zwischenrufe im Abgeordnetenhaus des österreichischen Reichsrats 1917–1918* [Parlamentarny język wtrąceń. Politolingwistyczna analiza *zwischenrufów* w Izbie Poselskiej austriackiej Rady Państwa 1917–1918] obroniona w lutym 2020 r. na Uniwersytecie Rzeszowskim. Pierwsze, wstępne badania Adam S. Czartoryski przeprowadził już na etapie pisanie pracy magisterskiej. Więcej: A.S. Czartoryski, *Zwischenruf – Synthese der deutschsprachigen Theorie*, Rzeszów 2018 (niepublikowana praca magisterska napisana na Uniwersytecie Rzeszowskim w 2018 r.).

⁹⁶ Sformułowania zaczerpnięte z jednej z recenzji doktoratu.

kiej Rady Państwa z lat 1917–1918⁹⁷, autor wykazuje, że *zwischenrufy* stanowią stały element komunikacji i debaty parlamentarnej. W końcowym okresie istnienia Austro-Węgier *zwischenrufy* były elementem debaty, z którego parlamentarzyści bardzo często korzystali, przerywając wypowiedzi innych posłów. Efektem pracy autora jest ustalenie trzech typologii *zwischenrufów*.

1. Typologia *meritum*⁹⁸. Jest ona wynikiem obserwacji, iż zgodnie z obecnym stanem badań brakuje typologii, która sklasyfikowałaby *zwischenrufy* w sposób najbardziej ogólny. Typologia ta ma najbardziej uniwersalny charakter spośród wszystkich dotychczas sformułowanych typologii *zwischenrufów*. Dzieli *zwischenrufy* na *merytoryczne* lub *niemerytoryczne*, czyli odnoszące się do treści przerywanego wystąpienia lub całkowicie od niego oderwane.
2. Opierając się na twierdzeniu Armina Burkhardta, iż *zwischenrufy* można stypologizować zgodnie z ich wydajnością i intencjami *zwischenrufera*, autor opisał *zwischenrufy* jako akty mowy. Zaproponował zaawansowaną, rozbudowaną i zmodyfikowaną typologię, która bazuje na siedmiu podstawowych typach *zwischenrufów*⁹⁹: memoranda, supplementa, affirmativa, erotetika, direktiva, dissentiva, evaluativa.
3. Uwzględniając konstrukcję *zwischenrufów*, przez co należy rozumieć opis struktury składniowej, sformułował typologię syntaktyczną¹⁰⁰. Badane *zwischenrufy* miały zróżnicowaną budowę i długość. Można wyróżnić ich formy jednoczłonowe, dwuczłonowe, trójczłonowe i wieloczłonowe. Wyodrębnionych zostało 113 różnych kombinacji zdań wchodzących w skład powyższej typologii.

W toku badań autor poddał również analizie osoby *zwischenruferów*¹⁰¹. Ustalił, kim byli, a zatem z jakich pochodzili środowisk narodowych i politycznych, jakie posiadali wykształcenie. Autor podjął także próbę określenia ich charakteru i motywacji do działania w sposób nieprzewidziany w regulaminie.

Potwierdzając dotychczasowe badania, których autorzy wymienieni zostali w niniejszym artykule, autor niniejszego tekstu oraz opisanej wyżej pracy doktorskiej stwierdził, że parlamentarne *zwischenrufy* pełniły i nadal pełnią różne funkcje. Na podstawie swoich badań zaproponował autorski podział funkcji *zwischenrufów*, wśród nich: polityczną, niepolityczną, informacyjną, wspierającą, krytykującą, osobistą, kolektywną, przeszkadzającą i korygującą¹⁰². Wyszczególnienie wśród analizowanych *zwischenrufów* znacznej liczby stypologizowanych przykładów *zwischenrufów* stanowi argument do stwierdzenia, iż były one ważnym

⁹⁷ Więcej: tamże, s. 55–61.

⁹⁸ Więcej: tamże, s. 68–80.

⁹⁹ Więcej: tamże, s. 80–111.

¹⁰⁰ Więcej: tamże, s. 111–170.

¹⁰¹ Więcej: tamże, s. 176–192.

¹⁰² Więcej: tamże, s. 170–176.

i często używanym elementem komunikacji interpersonalnej w debatach toczonych w Izbie Poselskiej austriackiej Rady Państwa w ostatnim roku istnienia Austro-Węgier. Zarówno krótkie zwischenrufy, jak i składające się ze zdań wielokrotnie złożonych funkcjonowały w różnej formie, np. przypomnień, pytań, potwierdzeń, zaprzeczeń, próśb czy żądań. Stanowi to dowód na wielopostaciowość i wielofunkcyjność *zwischenrufów*, a także na uniwersalność ich użycia podczas debat.

Zakończenie

Zwischenrufy, niezależnie od kraju pochodzenia i analizowanej epoki, były i nadal są nieodłącznym i ważnym elementem parlamentarnego dyskursu. Wypowiedzi te, mające różną długość i budowę, spełniające różne funkcje i reprezentujące różne typy, dla wielu parlamentarzystów były i nadal pozostają często jedynym orężem w walce politycznej na sali plenarnej parlamentu. Choć niedoceniane i często pomijane przez badaczy z różnych dyscyplin, *zwischenrufy* należy traktować jako poważny obszar do badań. Ich analiza bowiem pozwala badaczom ocenić nie tylko CO, ale również i JAK mówią przedstawiciele szeroko pojętej sceny politycznej, w tym parlamentarnej. W szerszej perspektywie może stanowić cenny wkład do poprawienia jakości politologicznej oraz językowej kondycji debaty politycznej. *Zwischenrufy* są wyrazem tego, co ludzie w każdych warunkach i w każdych czasach stosują na co dzień – przerywają sobie w różny sposób, aby osiągnąć zamierzony przez siebie skutek.

Literatura

- Bachem R., *Einführung in die Analyse politischer Texte*, München 1979.
- Burkhardt A., *Zwischen Monolog und Dialog. Zur Theorie, Typologie und Geschichte des Zwischenrufs im deutschen Parlamentarismus*, Tübingen 2004.
- Bartmiński J., *Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin 2006. [Rec.: W. Pisarek, *Co stoi za nazwami wartości?* „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 3–4 (187–188), s. 141–142].
- Bevitori C., *Negotiating conflict. Interruptions in British and Italian parliamentary debates* [w:] *Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse*, Bd 10, Amsterdam–Philadelphia 2004, s. 87–110.
- Bralczyk J., *Język polityki i polityka językowa*, „Socjolingwistyka”, t. 1, red. W. Lubas, Warszawa 1977, s. 92–97.
- Bralczyk J., *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa 2003.
- Bralczyk J., *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*, Warszawa 2001.
- Bralczyk J., *O używaniu języka w polskiej polityce w latach dziewięćdziesiątych* [w:] *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków 1999, s. 197–198.

- Bruteig Y., *Czech parliamentary discourse. Parliamentary interactions and the construction of the addressee* [w:] *European Parliaments under Scrutiny: Discourse strategies and interaction practices*, Amsterdam–Philadelphia 2010, s. 265–302.
- Buri H., *Argument und Parlament. Versuch der Entwicklung einer Methodologie zur Analyse dialogischer Sequenzen am Beispiel der „Nachrüstungsdebatte“*, München 1992.
- Burkhardt A., *Zwischenrufe, Zwischenfragen, Kurzinterventionen* [w:] *Handbücher Rhetorik. Band 10. Handbuch Politische Rhetorik*, Berlin 2019, s. 739–764.
- Carbo T., *Towards an Interpretation of Interruptions in Mexican Parliamentary Discourse*, “Discourse and Society” 1994, 3/1, s. 25–45.
- Czartoryski A.S., *Parlamentarische Sprache des Dazwischenredes. Politolinguistische Analyse der Zwischenrufe im Abgeordnetenhaus des österreichischen Reichsrats 1917–1918*, Rzeszów 2020 (niepublikowana praca doktorska obroniona na Uniwersytecie Rzeszowskim w 2020 roku).
- Czartoryski A.S., *Zwischenruf – Synthese der deutschsprachigen Theorie*, Rzeszów 2018 (niepublikowana praca magisterska napisana na Uniwersytecie Rzeszowskim w 2018 roku).
- Fetzer-Wolf I., *Zwischenrufe im Landtag von Baden-Württemberg*, Tübingen 1981.
- Föcker B., *Zwischenrufe in der parlamentarischen Debatte. Eine linguistische Analyse*, Münster 1991.
- Fussy H., *Österreichisches Wörterbuch*, Wien 1999, s. 713.
- Girnth H., *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*, Tübingen 2002.
- Głowiński M., *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1990.
- Grisdale M., *Heckling in the House of Commons* (praca dyplomowa po zakończeniu praktyk w kanadyjskim parlamencie w roku 2011).
- Haseloff O., *Über Wirkungsbedingungen politischer und werblicher Kommunikation* [w:] O. Haseloff (Hrsg.), *Kommunikation*, (Forschung und Information. Schriftenreihe der RIAS-Funkuniversität Bd. 3), Berlin 1969, s. 151–187.
- Hitzler R., *Die Politik des Zwischenrufs. Zu einer kleinen parlamentarischen Form*, „Zeitschrift für Parlamentsfragen“ 1990, 21, Heft 4, s. 619–630.
- Ilie C., *Discourse and metadiscourse in parliamentary debates*, “Journal of Language and Politics” 2003, 2/1, s. 71–92.
- Ilie C., *Identity co-construction in parliamentary discourse practices* [w:] *European Parliaments under Scrutiny: Discourse strategies and interaction practices*, Amsterdam–Philadelphia 2010, s. 57–78.
- Ilie C., *Interruption patterns in British parliamentary debates and in drama dialogue* [w:] *Dialogue Analysis IX. Dialogue in Literature and the Media. Selected Papers from the 9th IADA Conference, Salzburg 2003*, Tübingen 2005, s. 415–430.
- Kadar D., *Heckling – A mimetic-interpersonal perspective*, “Journal of Language Aggression and Conflict” 2014, s. 1–35.
- Kalivoda G., *Stilistik der politischen Ausgrenzung. Diskursstilistische Untersuchung am Beispiel der Sozialistengesetzdebatte des Deutschen Reichstages von 1878* [w:] B. Sandig, (Hrsg.), *Stilistisch rhetorische Diskursanalyse*, (Forum Angewandte Linguistik 14), Tübingen 1988, s. 269–284.
- Kamińska-Szmaj I., *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*, Wrocław 2007.
- Kamińska-Szmaj I., *Słowa na wolności. Język polityki po 1989 roku*, Wrocław 2001.
- Ketolainen J. M., *Erbarren mit den Stenographen! Zwischenrufe im Deutschen Bundestag*, Progradu Arbeit., Universität Helsinki, 1990.
- Kipke R., *Der Zwischenruf – ein Instrument politisch-parlamentarischer Kommunikation?* [w:] A. Dörner, L. Vogt, (Hrsg.), *Sprache des Parlaments und Semiotik der Demokratie. Studien*

zur politischen Kommunikation in der Moderne, (Reihe Sprache Politik Öffentlichkeit 6) Berlin–New York 1995, s. 107–112.

Kruttschnitt E.J., *Kanzler der Alliierten. Zwischenrufe und Zwischentöne aus dem Bundestag*, Baden-Baden 1970.

Kühn P., *Der parlamentarische Zwischenruf als mehrfachadressierte Sprachhandlung* [w:] R. Jongen, S. De Knop, P. Neide, M.-P. Quix, (Hrsg.), *Sprache, Diskurs und Text. Akten des 17. Linguistischen Kolloquiums Brüssel 1982*, Band 1, (Linguistische Arbeiten 133), Tübingen 1983, s. 239–251.

Langenscheidt, *Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*, Berlin und München 2003, s. 1240.

Meer D., *Gesprächsorten* [w:] T. Niehr, J. Kilian, M. Wengeler (Hrsg.): *Handbuch Sprache und Politik*, Band 2, Bremen 2017, s. 484–507.

Olschewski A., *Erbarmen mit den Stenographen! Zwischenrufe im Deutschen Bundestag*, „Neue Stenographische Praxis“ 1991, 40, Heft 1–2, s. 1–18.

Ożóg K., *Język w służbie polityki. Językowy kształt kampanii wyborczych*, Rzeszów 2004.

Ożóg K., *Uwagi o języku polskiej polityki po roku 1989* [w:] A. Siewierska-Chmaj, J. Chłopecki, K. Ożóg, S. Gawroński, M. Tułeczki, P. Kładkowski, *Przekazy polityki*, Kraków–Rzeszów–Zamość 2009, s. 83–112.

Pisarek W., *Szkic wstępu do politolingwistyki*, „Prace Filologiczne”, t. XXXIII, Warszawa 1986, s. 55–60.

Pursch G., *Das große Parlamentarische Schimpfbuch. Stilblüten und Geistesblitze unserer Volksvertreter*, München 1989.

Pursch G., *Parlamentarisches Schimpfbuch*, Frankfurt/Main–Berlin–Wien 1980.

Shenhav S., *Showing and telling in parliamentary discourse: the case of repeated interjections to Rabin's speeches in the Israeli parliament*, „Discourse and Society” 2008, 19/2, s. 223–255.

Stopfner M., *Streitkultur im Parlament. Linguistische Analyse der Zwischenrufe im österreichischen Nationalrat*, Tübingen 2013.

Valk I. van der, *Interruptions in French parliamentary debates on immigration* [w:] *The Semiotics of Racism. Approaches in Critical Discourse Analysis*, Wien 2000, s. 105–128.

Walczak B., *Co to jest język polityki?* [w:] *Język a kultura*, t. 11: *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, Wrocław 1994, s. 20.

Zima E., *Kognition in der Interaktion. Ein kognitiv-linguistische und gesprächsanalytische Studie dialogischer Resonanz in österreichischen Parlamentsdebatten*, Heidelberg 2013.

Strony internetowe

<https://www.faroeislands.fo/government-politics/parliament/>

<https://www.britannica.com/topic/Althing>

<https://www.duden.de/rechtschreibung/Zwischenruf>

<http://de.thefreedictionary.com/Zwischenruf>

<http://www.wissen.de/rechtschreibung/Zwischenruf>

<https://de.wikipedia.org/wiki/Ordnungsruf>

<https://pl.wiktionary.org/wiki/Zwischenruf>

<https://de.wiktionary.org/wiki/Zwischenruf>

http://www.ger.ovgu.de/Bereich/Sprachwissenschaft/Lehrende+und+Mitarbeiter/Prof_+Dr_+phil_+habil_+Armin+Burkhardt-p-352.html

<http://hitzler-soziologie.de>

<https://www.uni-siegen.de/phil/sozialwissenschaften/politik/mitarbeiter/kipke/kurzvita.html?lang=de>

http://www.revparl.ca/34/3/34n3_11e_Grisdale.pdf

<https://sjp.pwn.pl/sjp/zwischenruf;2580202.html>

ZWISCHENRUF (HECKLING/INTERRUPTION) – SYNTHESIS OF THE MOST IMPORTANT THEORIES

Summary

The purpose of this article is to present the most important theories and works related to zwischenruf (heckling) over the years, which are actually the current state of research. The vast majority of them are based on research in the German language area, which have made the biggest steps in this respect, paving the way for research in other languages and which form the basis for any subsequent research on zwischenruf (heckling), both in a general and detailed sense, i.e. in the context of studies on parliamentary interruptions. The article is based mainly on German examples, which I justify with the desire to expand and enrich the state of knowledge of Polish-language researchers, including linguists. At the same time, however, where necessary and justified, I also refer to Polish and other foreign theories and works.

Key words: heckling, politolinguistics, interruptions, political language